

MAHMUDXO‘JA BEHBUDIY IJODIDA AYOL OBRAZI

Mohinur Xo‘jamuratova

Alfraganus universiteti

O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi 2-bosqich magistranti

Normurod Avazov

Ilmiy rahbar: f.f.doktori (DSc)

Anotatsiya: Mazkur maqolada Mahmudxo‘ja Behbudiy ijodida ayol obrazi va gender tenglik masalasi tahlil qilinadi. Adibning dramaturgik va publisistik merosi, xususan, *Padarkush* dramasi misolida ma‘rifatsizlik, ayolning huquqsizligi hamda jamiyat tanazzuli o‘rtasidagi bog‘liqlik ochib beriladi. Maqolada jadid adabiyotining asosiy g‘oyalaridan biri – ayolni ma‘rifat orqali jamiyat taraqqiyotining faol ishtirokchisiga aylantirish tamoyili yoritiladi. Behbudiy ayolni millat tarbiyachisi, ma‘naviy tayanch va kelajak bunyodkori sifatida talqin etadi. Shuningdek, uning publisistik asarlarida qizlar ta‘limi, oilaviy sog‘liq, nikoh madaniyati va axloqiy mas‘uliyat masalalariga berilgan e‘tibor tahlil qilinadi. Xulosa sifatida, Behbudiy ijodida ayol obrazi jadidchilik g‘oyalarining markaziy tayanchi hamda milliy uyg‘onish ramzi ekanligi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: Mahmudxo‘ja Behbudiy, jadidchilik, ayol obrazi, gender tenglik, ma‘rifat, *Padarkush*, dramaturgiya, publisistika, milliy uyg‘onish, tarbiya, oila, ijtimoiy ong, ayol erkinligi.

Mahmudxo‘ja Behbudiy Turkiston o‘lkasining taraqqiyparvar, ma‘rifatparvar insoni edi. Uning adabiy ijodi, dramaturgiyasi va publisistikasida gendir tenglik masalasi alohida ajralib turadi.

Behbudiyning «*Padarkush*» dramasi [1] birinchi o‘rinda ma‘rifatsizlikning oldini olish masalasiga alohida e‘tibor qaratiladi. “*Padarkush*”da aynan shu zanjir ochib beriladi: savsizlik → noto‘g‘ri tarbiya → jinoyat → fojia. Behbudiy shu asari bilan jamiyatni ogohlantiradi. Behbudiy asarlarida ayol faqatgina shaxs emas, balki ramziy obraz sifatida ham talqin etiladi.

XX asr boshlarida Turkiston ijtimoiy hayotida yuz bergan tub o‘zgarishlar jadid adabiyotining shakllanishiga zamin yaratdi. Jadid adabiyoti vakillari jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida ilm-ma‘rifatni, tarbiyani, ayniqsa, ayolning jamiyatdagi mavqeini yuksaltirish masalasini ilgari surdilar. Shu jihatdan, Mahmudxo‘ja Behbudiy ijodi alohida ahamiyat kasb etadi. Behbudiy nafaqat dramaturg va adib, balki ijtimoiy arbob sifatida ham ayol masalasiga jiddiy e‘tibor qaratgan. U ayolni oilaning, balki butun jamiyatning tayanchi deb biladi. Uning asarlarida ayol obrazi – zulm ostidagi, huquqsiz, ammo ongli va uyg‘onishga intiluvchi shaxs sifatida aks etadi.

Jadid adabiyotining asosiy g‘oyalaridan biri – jamiyatni yangilash, insonni ma‘rifat yordamida ozod qilish edi. Bu maqsadda ayol masalasi markaziy o‘rinni egalladi. Chunki ayol

– avlod tarbiyachisi, kelajakni shakllantiruvchi shaxs sifatida talqin qilindi. Behbudiy ayolni faqat uy yumushlari bilan cheklanib qolgan mavjudot emas, balki jamiyat taraqqiyotida faol ishtirok etuvchi shaxs sifatida ko‘radi. U ayollarning savodli bo‘lishi, erkin fikrlashi, o‘z huquqlarini bilishini talab qilgan. Behbudiyning eng mashhur asari – “Padarkush” dramasi. Ushbu drama orqali adib jaholat, nodonlik va axloqiy tanazzul oqibatlarini fosh etadi. Asardagi ona obrazi passiv, ijtimoiy hayotdan chetlatilgan ayol timsolida namoyon bo‘ladi. U o‘g‘lining tarbiyasiga to‘liq ta’sir ko‘rsata olmaydi, natijada farzand otasiga qarshi chiqib, fojiali jinoyat sodir etadi. Bu yerda Behbudiy ayolni ayblamaydi, balki jamiyatdagi ayolning huquqsizligi, savodsizligi fojiani asosiy sabablaridan biri ekanini ko‘rsatadi. Demak, ayolga ilm berilmasa, butun jamiyat tanazzulga yuz tutadi degan g‘oya ilgari suriladi. Behbudiy publisist sifatida ham ayol masalasini yoritgan. Uning maqolalarida quyidagi muammolar ko‘tariladi:

Adib ayolni ilmiy qilish orqali millatni yuksaltirish mumkinligini ta’kidlaydi. U shunday yozadi: “Ayol savodsiz bo‘lsa, farzand ham savodsiz bo‘lur.” Bu fikr jadid tafakkurining muhim ijtimoiy prinsiplaridan biri hisoblanadi.

Behbudiy ijodida ayol, avvalo, ona sifatida tasvirlanadi. Ona – millat tarbiyachisi, axloq, odob va ilm manbai sifatida talqin etiladi. Agar ona jaholatda qolsa, jamiyatda jaholat hukmron bo‘ladi. Shu sababli Behbudiy qizlarning maktablarda o‘qishi, zamonaviy fanlarni egallashi tarafdori bo‘lgan. U ayol erkinligini axloqiy me’yorlar asosida tushunadi, ya’ni ayolning erkinligi – bu buzuvchilik emas, balki ongli hayot, ilmiy yashash, oila va jamiyatda faol bo‘lishdir. Behbudiy ijodidagi ayol obrazi keyinchalik boshqa jadid adiblari asarlarida yanada rivojlandi. Masalan, Cho‘lpon, Fitrat, Qodiriy asarlarida ayol muammosi yanada kengroq, psixologik chuqur tarzda yoritildi. Ammo Behbudiy bu yo‘lning asoschisi bo‘ldi. Behbudiy ayolni ko‘proq tarbiyaviy, ijtimoiy mas’ul shaxs sifatida ko‘rsatsa, keyingi adiblar ayolni shaxs, muhabbat, erkin tanlov sohibasi sifatida tasvirlay boshladilar. Bu esa Behbudiy boshlab bergan g‘oyaning uzviy davomidir. Mahmudxo‘ja Behbudiy ayol erkinligi masalasini Sharqona axloqiy mezonlar asosida ko‘taradi. U ayolning erkinligini g‘arbona buzuvchilik sifatida emas, balki ilm olish, ongli yashash, majburlashsiz turmush qurish, o‘z fikriga ega bo‘lish tarzida tushuntiradi.

Behbudiyning «Turk adami markaziyat (federalist) firqasining maromnomasi»[2], «Hifizi sihhati oila», «Muomalai zavjiyatg‘a e’tidol», «Qiz bolalarning tarbiyasi»[3], «Uylanmaslikni zarari», «Tibban tanosubi zavjayn», «Xotun olmoqni kerakligi»[4].

Xulosa

Farzandlar birinchi tarbiyani onasining bag‘rida oladi. Jadid bobolarimizning xotin-qizlar masalasiga oid maqolalarini tahlil qilish orqali har bir ayol ilm olishga haqli, balog‘at yoshiga yetgan qizlarga onalari va ustozlari jiddiy e’tibor qaratishlari kerakligini, bo‘yi yetgan qizlar tibbiy va axloqiy ilmlarga oid kitoblardan xabardor bo‘lishlari muhimligini bilib olamiz. Mahmudxo‘ja Behbudiy ijodida ayol obrazi – jadidchilik g‘oyalarining asosiy tayanchi sifatida namoyon bo‘ladi. U ayolni faqatgina oila doirasida emas, balki jamiyatning faol a’zosi, millat ravnaqining poydevori sifatida talqin etadi. “Padarkush” dramasi

ayolning huquqsizligi jamiyat fojiasiga olib kelayotgan omil sifatida ko‘rsatilsa, publisistik asarlarida ayolni ma’rifat bilan qurollantirish g‘oyasi ilgari suriladi. Behbudiy ayolni uyg‘otish orqali butun millatni uyg‘otish mumkinligini isbotlaydi. Xulosa qilib aytganda, Behbudiy ijodidagi ayol obrazi – jaholatga qarshi kurash ramzi, kelajak taraqqiyotining kalitidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Behbudiy M. Padarkush yoxud o‘qimagan bolaning holi. – Toshkent: Akademnashr, 1918. – B.95-106.
2. Behbudiy M. Turk adami markaziyat (federalist) firqasining maromnomasi – Toshkent: Akademnashr, 2018. – B.156-162.
3. Behbudiy M. Qiz bolalarning tarbiyasi. – Toshkent: Akademnashr, 2018. – B.178.
4. Behbudiy M. Xotun olmoqni kerakligi – Toshkent: Akademnashr, 2018. – B.191-192.